

Kyrgyz National University named after Jusup Balasagyn

PhD Doctoral Program

Direction: Economics

As manuscript

UDC 130+330+364.6

**Erkeaim Shambetova**

**Fiscal Sustainability Challenges:  
the Case of the Kyrgyz Republic.**

Abstract of the dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (PhD)

Scientific supervisor:

Irina Mukambaeva,

D.Sc. Economics, docent

Foreign scientific supervisor:

Ilya Ohotnikov

Candidate of Economics, Docent

Bishkek -2025

### **Relevance of the dissertation.**

This thesis examines the fiscal sustainability of the Kyrgyz Republic, exploring both theoretical and practical aspects of sustainable public finance management in the context of globalization and post-pandemic economic shifts. It highlights vulnerabilities inherent in the country's budgetary structure, including high social spending, persistent deficits, significant external debt exposure, and reliance on remittances and external assistance. The study proposes adopting a tailored fiscal rule framework, emphasizing debt and deficit ceilings, to strengthen long-term macroeconomic stability and resilience. The work contributes to fiscal theory by integrating institutional and systemic perspectives and offers practical recommendations for fiscal policy reform in Kyrgyzstan.

Globalization has deeply integrated national economies, increasing exposure to external shocks and complicating fiscal management. For small, open economies like Kyrgyz Republic, maintaining fiscal sustainability is vital for macroeconomic stability and socio-economic development. The thesis addresses this challenge by developing theoretical and applied recommendations for enhancing fiscal sustainability under the pressures of global economic volatility. Governments typically aim to promote strong and sustainable economic growth, and lasting poverty reduction. Research indicates that a sound fiscal position is key to achieving macroeconomic stability, which is increasingly recognized as critical for sustained growth and poverty reduction. High quality fiscal adjustment can also mobilize domestic savings, increase the efficiency of resource allocation, and help meet development goals.

**The connection of the dissertation topic with priority scientific areas, major scientific programs and main research projects.**

The *National Development Strategy of the Kyrgyz Republic 2030* outlines an ambitious vision for achieving sustainable, inclusive, and regionally balanced economic

growth. The strategy targets GDP growth of around 8% per year, a significant rise in GDP per capita, and structural transformation driven by industrialization, digitalization, and the green economy. These objectives require a fiscal policy framework that promotes productive investment while maintaining macroeconomic stability and debt sustainability.

To support the implementation of this vision, fiscal policy must evolve from short-term revenue and expenditure management toward a strategic, long-term, and performance-based approach. This work outlines key directions for prudent macro-fiscal management that will help align public finances with the goals of NDP 2030.

**The purpose of this work** is to develop theoretical, methodological and applied recommendations for ensuring budget sustainability in the context of economic globalization.

**Objectives:**

- Analysis of the theoretical foundations and evolution of approaches to the concept of budget sustainability;
- Identification of factors influencing budget sustainability in the context of globalization;
- Assessment of the current state of budget sustainability in the Kyrgyz Republic;
- Development of methodological approaches to monitoring and assessing budget sustainability;
- Formation of recommendations for improving budget policy taking into account global economic challenges.

**Object of the study:** The object of the study is the processes of formation and execution of the state budget in the context of a globalizing economy.

**Subject of the study:** Economic relations arising in the process of ensuring the sustainability of the budget system at the national level.

**The scientific novelty of the dissertation** is as follows:

- the concept of "budget sustainability" was clarified from the standpoint of systemic and institutional approaches;
- external and internal determinants of budget sustainability in the context of globalization were identified and systematized;
- a model for assessing budget sustainability based on macroeconomic and institutional indicators has been developed;
- regional convergence of the main budget parameters and the main trends in remuneration of employees;
- instruments of adaptive budget policy that contribute to the stabilization of the fiscal system have been proposed.

**Practical significance of the obtained results:**

The practical significance of the study lies in the possibility of applying the proposed recommendations by government bodies to increase the sustainability of the budget system in an unstable external environment. The thesis underscores that fiscal sustainability in the Kyrgyz Republic is challenged by structural deficits, high dependence on external financing, and fiscal risks associated with SOEs. Establishing tailored fiscal rules, supported by institutional reforms, offers a viable path to securing macroeconomic stability and sustainable development. Policymakers must balance development priorities with prudent debt management to navigate the uncertainties of an increasingly interconnected global economy.

## **Economic significance of the results obtained**

Fiscal sustainability is defined as a government's capacity to meet its expenditure obligations without excessive debt accumulation or disruptive fiscal adjustments (IMF, 2021). The thesis synthesizes perspectives from Keynesian economics, which supports counter-cyclical fiscal intervention, and neoclassical views emphasizing balanced budgets and debt control. Sustainability requires maintaining deficits and debt levels within internationally recognized thresholds, such as the Maastricht criteria (deficit  $\leq 3\%$  of GDP; debt  $\leq 60\%$  of GDP).

The economic significance of the work is expressed in increasing the effectiveness of budget policy, reducing the risk of budget deficit and public debt, and creating conditions for long-term macroeconomic stability.

### **1 Economic Structure and Revenue Base**

Kyrgyz Republic's economy is characterized by significant reliance on agriculture, remittances ( $\approx 30\%$  of GDP), and extractive industries like gold mining. Tax revenues have remained stable at around 20% of GDP, although achieved with relatively low tax rates (e.g., VAT at 12%) compared to regional peers. The tax system is fragmented, featuring numerous preferential regimes (e.g., Free Economic Zones, High-Tech Park, crypto mining tax regimes) that reduce revenue efficiency (World Bank, 2022).

### **2. Expenditure Patterns and Challenges**

Approximately 40–50% of the national budget is devoted to social spending, reflecting the government's commitment to welfare but constraining budgetary flexibility. Public administration and defense account for 15–20%, while infrastructure investment captures 10–15%. Persistent deficits necessitate external borrowing, raising long-term fiscal risks.

Empirical analysis demonstrates that strategic fiscal expenditures—such as environmental protection—can reduce future spending pressures, as evidenced by Mukambaeva et al. (2024), who found a negative correlation between environmental spending and mortality rates.

### 3. Debt Dynamics and Fiscal Vulnerabilities

As of 2024, Kyrgyz Republic's public debt stands at approximately 36.6% of GDP—below critical international thresholds but with significant external debt denominated in foreign currency, exposing the country to exchange-rate risks. From 2025 onward, peak external debt repayments are projected, reaching up to USD 415 million annually, necessitating cautious borrowing strategies.

State-owned enterprises (SOEs) represent additional contingent liabilities. The total liabilities of the largest 28 SOEs amount to roughly 25% of GDP, with particular concerns about the energy sector due to chronic operating losses and high debt-to-asset ratios (SAMSP, 2024).

### 4. Proposed Fiscal Rule as a mean to achieve fiscal sustainability

A rules-based fiscal framework could help support the fiscal consolidation strategy planned by the authorities and enshrine fiscal discipline beyond the program horizon. Introducing numerical fiscal rules and making them operational. The fiscal rules outlined in this report are anchored by a debt ceiling of 60-65 percent of GDP. The operational target is a deficit ceiling of 3 percent of GDP. The framework proposed in this report provides some flexibility while accounting for data constraints. Implementation of the fiscal rules framework will require amending the BC and introducing new institutional arrangements and administrative procedures.

## **Linkages and connection of the research with the national development strategic document**

The Kyrgyz Republic stands at a decisive juncture in its economic development journey. The evidence of gradual convergence across regions, coupled with the transformative agenda of NDP 2030, presents an opportunity to solidify fiscal policy as a pillar of sustainable growth.

A prudent macro-fiscal policy—anchored in disciplined spending, effective revenue mobilization, and transparent governance—will allow the state to finance development priorities without compromising stability. With consistent implementation, these measures can enable Kyrgyzstan to achieve the 2030 vision of a resilient, inclusive, and competitive economy.

## **Main provisions of the doctoral dissertation submitted for defense**

### **1. Enhancing Public Investment Efficiency**

Fiscal policy should prioritize high-quality, growth-enhancing investment. Public funds must be directed toward infrastructure projects with clear economic multipliers—such as transport corridors, energy infrastructure, irrigation, and digital connectivity—that can reduce regional disparities and strengthen the foundations for industrial and agricultural competitiveness. To ensure efficiency, all major investment projects should undergo rigorous cost-benefit analysis, with transparent procurement and monitoring mechanisms. The government should expand the use of public-private partnerships (PPPs) where feasible, leveraging private capital and expertise while maintaining fiscal discipline.

### **2. Strengthening Domestic Revenue Mobilization**

A sustainable fiscal path requires expanding the revenue base and improving tax administration. The government should aim to broaden taxation while maintaining fairness by:

- Reducing inefficient tax exemptions and preferential regimes;
- Enhancing VAT and customs revenue collection through digital systems; and
- Encouraging formalization of the informal sector.

These measures can increase non-debt resources to fund public investments in line with the 2030 goals. A more progressive tax structure can also support social equity without discouraging private initiative.

### 3. Maintaining Debt Sustainability and Fiscal Prudence

Given the NDP 2030 target of keeping public debt below 60% of GDP, borrowing should be strictly limited to projects that generate tangible economic returns. The Ministry of Finance should expand the use of Medium-Term Debt Management Strategies (MTDS) to ensure that new borrowing remains sustainable and that the debt portfolio is resilient to currency and interest rate shocks. Fiscal policy should also maintain moderate budget deficits, with an emphasis on stability over expansion, to preserve macroeconomic confidence and attract investment.

### 4. Building Countercyclical Fiscal Buffers

The volatility of external conditions—particularly remittances, commodity prices, and exchange rates—requires a countercyclical approach to fiscal management. In periods of strong growth, surplus revenues should be saved in stabilization or sovereign funds, allowing the government to cushion shocks during downturns. Such a framework would prevent abrupt fiscal adjustments and protect priority spending (education, health, infrastructure) even during economic contractions.

### 5. Supporting the Green and Digital Transition

In line with NDP 2030's emphasis on sustainability and modernization, fiscal policy should promote the green transition through targeted incentives:

- Introduce environmental taxation (carbon pricing, pollution fees) and earmark revenues for renewable energy and energy efficiency programs.
- Provide fiscal incentives for clean technologies and resource-efficient agriculture.

- Prioritize digital infrastructure and e-governance investment to improve fiscal transparency and administrative efficiency.

This approach would position Kyrgyz Republic as a regional leader in environmentally responsible development.

#### 6. Enhancing Fiscal Governance and Transparency

Fiscal responsibility is inseparable from transparency. Strengthening medium-term expenditure frameworks (MTEF), linking them to performance indicators from NDP 2030, will help align budgets with strategic outcomes. Regular publication of fiscal forecasts, debt statistics, and project evaluations will reinforce public trust and investor confidence.

Digitalization of public finance management systems—covering budgeting, procurement, and expenditure tracking—should be accelerated to minimize leakages and improve the efficiency of service delivery.

**Personal contribution of the applicant.** The applicant conducted an in-depth analysis of the budgetary framework of the Kyrgyz Republic in historic prospective, identifying key trends, development prospects, and past patterns. Independent research was carried out using statistical data, treasury reports, and policy documents to assess the dynamics and structure of budget revenues and expenditures. The applicant proposed strategic recommendations to enhance fiscal framework, optimize public finance policies, and address existing challenges. Additionally, the study's findings were presented at a scientific-practical conference, contributing to the academic discussion on regional trade development.

**Approval of the research results.** Key findings and essential points of the dissertation were shared during the scientific-practical conference titled “Smart

Information Systems and Technologies” which took place in Astana, Kazakhstan in 2023.

**The most significant results of the study** are reflected in three articles, in journals indexed in the international database of scientific data Scopus.

Below is the full list of all publications by the author:

| #  | Article Title                                                                                                                                    | Magazine                                                                                                                                                                                                           | Web link                                                                                                                    | Co-authors                                                               |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|
| 1. | Factor Assessment of the Mortality in Kyrgyzstan through Data Analysis<br>Factor Assessment of the Mortality in Kyrgyzstan through Data Analysis | 2023 International Conference on Smart Information Systems and technologies (4-6 May, 2023), Astana, RK<br>2023 International Conference on Smart Information Systems and technologies (4-6 May, 2023), Astana, RK | DOI: <a href="https://doi.org/10.1109/SIST58284.2023.10223570">10.1109/SIST58284.2 023.10223570</a>                         | Mukambaeva I., Mukambaev N., Kibets E., Lailieva E., Mikhailin S.        |
| 2. | Influence of The State Investment Budget on The Kyrgyz Agricultural                                                                              | 2024 International Conference on Smart Informatio                                                                                                                                                                  | <a href="https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10629277">https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10629277</a> | Mukambaeva I., Sayak-baeva A., Akylbekova N., Mukambaev N., Ermekova A.. |

|    |                                                                                        |                                                                                |                                                                                                           |                                                                                                   |
|----|----------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    | Sector Through Data Analysis                                                           | n Systems and technologies (15-17 May, 2024), Astana, RK                       |                                                                                                           |                                                                                                   |
| 3. | Большие данные в исследовании разрыва в доходах между городским и сельским населением. | Вестник КНУ, выпуск в декабре 2025г.                                           |                                                                                                           | Ли ШэнБо, Хуан Вэнья, Чжу Мэй, Мукамбаева Ирина                                                   |
| 4. | Kyrgyz Republic: Fiscal Risks from State-owned Enterprises                             | Kyrgyz Republic: Selected Issues (June 4, 2025, IMF)                           | DOI:<br><a href="https://doi.org/10.5089/9798229014045.018">https://doi.org/10.5089/9798229014045.018</a> | Manuilova, Natalie; Nguyen, D.M. Ahn; Shambetova, Erkeaim                                         |
| 5. | Governance Challenges in the Kyrgyz Republic                                           | Kyrgyz Republic: Selected Issues (February 2023, IMF country Report No. 23/92) | DOI:<br><a href="https://doi.org/10.5089/9798400232725.002">https://doi.org/10.5089/9798400232725.002</a> | Erkeaim Shambetova; Jean van Houtte                                                               |
| 6. | Exploring non-traditional debt instruments for sustainable development                 | Certificate of submission to the Scopus database (November 6, 2025)            |                                                                                                           | Anvar Khadzhiakhunov, Erkeaim Shambetova, Nelli Akylbekova, Sonunbubu Sayakova, Elmira Dzhaparova |

### Structure of the thesis work

- The thesis work includes Introduction, 3 chapters, and Conclusion.
- The list of literature includes 138 references to scientific publications.

The total volume of the thesis work is 143 pages, out of which the main text is 130 pages. The thesis has 9 tables and 10 charts that indicate the modeling work and historical and comparative analysis.

Кыргызский Национальный Университет имени Жусупа Баласагуна

Школа докторантуры

Направление: экономика

Работа

UDC 130+330+364.6

**Эркеим Шамбетова**

**тема: «Вопросы фискальной устойчивости:  
на примере Кыргызской Республики»**

Абстракт на соискание ученой степени  
доктора философии (PhD)

Научный руководитель:

Ирина Мукамбаева,

д.э.н., доцент

Зарубежный научный руководитель:

Илья Охотников

к.э.н., доцент

Bishkek -2025

## **Актуальность диссертационного исследования**

Данная диссертация рассматривает фискальную устойчивость Кыргызской Республики, исследуя как теоретические, так и практические аспекты устойчивого управления государственными финансами в контексте глобализации и постпандемийных экономических изменений. В работе выделяются уязвимости, присущие бюджетной структуре страны, включая высокие социальные расходы, хронические дефициты, значительную подверженность внешнему долгу и зависимость от денежных переводов и внешней помощи. Исследование предлагает внедрение адаптированной системы фискальных правил, основанной на установлении предельных значений долга и дефицита, с целью укрепления долгосрочной макроэкономической стабильности и устойчивости. Работа вносит вклад в развитие фискальной теории посредством интеграции институционального и системного подходов и предлагает практические рекомендации по реформированию фискальной политики в Кыргызской Республике.

Глобализация глубоко интегрировала национальные экономики, усилив их подверженность внешним шокам и усложнив управление государственными финансами. Для малых открытых экономик, таких как Кыргызская Республика, поддержание фискальной устойчивости имеет решающее значение для обеспечения макроэкономической стабильности и социально-экономического развития. Диссертация направлена на решение этой задачи посредством разработки теоретических и прикладных рекомендаций по повышению фискальной устойчивости в условиях глобальной экономической волатильности. Обычно правительства стремятся обеспечивать устойчивый экономический рост и долговременное сокращение бедности.

Исследования показывают, что сбалансированная фискальная позиция

является ключевым условием достижения макроэкономической стабильности, которая, в свою очередь, всё чаще рассматривается как важнейший фактор долгосрочного роста и снижения уровня бедности. Качественная фискальная корректировка также способствует мобилизации внутренних сбережений, повышению эффективности распределения ресурсов и достижению целей развития.

**Связь темы диссертационного исследования с приоритетными научными направлениями, крупными научными программами и основными исследовательскими проектами**

*Национальная стратегия развития Кыргызской Республики до 2030 года* определяет амбициозное видение достижения устойчивого, инклюзивного и регионально сбалансированного экономического роста. Стратегия предусматривает рост ВВП примерно на 8 процентов в год, значительное увеличение ВВП на душу населения и структурную трансформацию, основанную на индустриализации, цифровизации и развитии «зелёной» экономики. Достижение этих целей требует такой фискальной политики, которая будет способствовать продуктивным инвестициям, одновременно поддерживая макроэкономическую стабильность и устойчивость государственного долга.

Для обеспечения реализации данного видения фискальная политика должна эволюционировать от краткосрочного управления доходами и расходами к стратегическому, долгосрочному и ориентированному на результат подходу. В данной работе изложены ключевые направления разумного макро-фискального управления, которые помогут согласовать государственные финансы с целями Национальной стратегии развития – 2030.

**Цель данного исследования**

Целью данной работы является разработка теоретических, методологических и прикладных рекомендаций по обеспечению устойчивости бюджета в условиях экономической глобализации.

### **Задачи исследования**

- Для достижения поставленной цели в диссертации определены следующие задачи:
- анализ теоретических основ и эволюции подходов к понятию бюджетной устойчивости;
- выявление факторов, влияющих на устойчивость бюджета в условиях глобализации;
- оценка текущего состояния бюджетной устойчивости в Кыргызской Республике;
- разработка методологических подходов к мониторингу и оценке бюджетной устойчивости;
- формирование рекомендаций по совершенствованию бюджетной политики с учётом глобальных экономических вызовов.

**Объект исследования:** объектом исследования являются процессы формирования и исполнения государственного бюджета в условиях глобализирующейся экономики.

**Предмет исследования:** предметом исследования являются экономические отношения, возникающие в процессе обеспечения устойчивости бюджетной системы на национальном уровне.

**Научная новизна** диссертации заключается в следующем: понятие «бюджетная устойчивость» было уточнено с точки зрения системного и институционального подходов:

- внешние и внутренние детерминанты бюджетной устойчивости в условиях глобализации были выявлены и систематизированы;

- разработана модель оценки бюджетной устойчивости, основанная на макроэкономических и институциональных индикаторах;
- выявлена региональная конвергенция основных бюджетных параметров и ключевых тенденций в оплате труда работников;
- предложены инструменты адаптивной бюджетной политики, способствующие стабилизации фискальной системы.

### **Практическая значимость полученных результатов**

Практическая значимость исследования заключается в возможности применения предложенных рекомендаций органами государственной власти для повышения устойчивости бюджетной системы в условиях нестабильной внешней среды. В диссертации подчёркивается, что фискальная устойчивость Кыргызской Республики сталкивается с вызовами, связанными со структурными дефицитами, высокой зависимостью от внешнего финансирования и фискальными рисками, обусловленными деятельностью государственных предприятий. Введение адаптированных фискальных правил, подкреплённых институциональными реформами, представляет собой эффективный путь к обеспечению макроэкономической стабильности и устойчивого развития. Политикам необходимо сбалансировать приоритеты развития с ответственным управлением долгом для успешного преодоления неопределённостей в условиях всё более взаимосвязанной глобальной экономики.

### **Экономическая значимость полученных результатов**

Фискальная устойчивость определяется как способность правительства выполнять свои расходные обязательства без чрезмерного накопления долга или проведения дестабилизирующих фискальных корректировок (IMF, 2021). В диссертации синтезированы подходы кейнсианской теории, которая

поддерживает контрциклическое фискальное вмешательство, и неоклассической концепции, подчёркивающей необходимость сбалансированного бюджета и контроля над долгом. Устойчивость требует поддержания дефицита и уровня долга в пределах международно признанных нормативов, таких как Маастрихтские критерии (дефицит  $\leq 3\%$  ВВП; долг  $\leq 60\%$  ВВП).

Экономическая значимость работы выражается в повышении эффективности бюджетной политики, снижении риска возникновения бюджетного дефицита и государственного долга, а также в создании условий для долгосрочной макроэкономической стабильности.

#### 1. Экономическая структура и доходная база

Экономика Кыргызской Республики характеризуется значительной зависимостью от сельского хозяйства, денежных переводов (около 30% ВВП) и добывающих отраслей, таких как золотодобыча. Налоговые поступления остаются стабильными на уровне около 20% ВВП, хотя достигаются при относительно низких налоговых ставках (например, НДС — 12%) по сравнению с соседними странами региона. Налоговая система является фрагментированной и включает многочисленные преференциальные режимы (например, свободные экономические зоны, Парк высоких технологий, налоговые режимы для майнинга криптовалют), что снижает эффективность доходов (World Bank, 2022).

#### 2. Структура и проблемы государственных расходов

Около 40–50% национального бюджета направляется на социальные расходы, что отражает приверженность правительства обеспечению благосостояния, но при этом ограничивает бюджетную гибкость. На государственное управление и оборону приходится 15–20%, тогда как инвестиции в инфраструктуру составляют 10–15%. Постоянные дефициты

бюджета требуют внешних заимствований, что увеличивает долгосрочные фискальные риски.

Эмпирический анализ показывает, что стратегические фискальные расходы — например, на охрану окружающей среды — могут снизить будущие фискальные нагрузки, как показали Mukambaeva и др. (2024), обнаружившие отрицательную корреляцию между экологическими расходами и уровнем смертности.

### 3. Динамика государственного долга и фискальные уязвимости

По состоянию на 2024 год государственный долг Кыргызской Республики составляет примерно 37,6% ВВП — ниже критических международных порогов, однако значительная часть долга номинирована в иностранной валюте, что делает страну уязвимой к валютным рискам. Начиная с 2025 года ожидается пик выплат по внешнему долгу, достигающий до 415 миллионов долларов США в год, что требует осторожного подхода к заимствованиям.

Государственные предприятия представляют собой дополнительные условные обязательства. Совокупные обязательства 28 крупнейших государственных предприятий составляют около 25% ВВП, при этом особую обеспокоенность вызывает энергетический сектор из-за хронических операционных убытков и высокого соотношения долга к активам (ГАУГИ, 2024).

### 4. Предлагаемое фискальное правило как средство достижения фискальной устойчивости

Фискальная система, основанная на правилах, может способствовать реализации стратегии бюджетной консолидации, запланированной властями, и закрепить фискальную дисциплину за пределами программного горизонта. Введение количественных фискальных правил и обеспечение их

практического применения позволит повысить эффективность бюджетного регулирования.

Фискальные правила, представленные в данном исследовании, основаны на установлении потолка государственного долга на уровне 60–65% ВВП. Операционной целью является ограничение дефицита бюджета на уровне 3% ВВП. Предложенная в работе структура правил предусматривает определённую гибкость при учёте ограничений, связанных с наличием данных. Реализация предложенной системы фискальных правил потребует внесения изменений в Бюджетный кодекс и внедрения новых институциональных механизмов и административных процедур.

### **Связь и взаимосвязь исследования с национальным стратегическим документом развития**

Кыргызская Республика находится на решающем этапе своего экономического развития. Наблюдаемая постепенная конвергенция регионов в сочетании с преобразующей повесткой Национальной стратегии развития до 2030 года создаёт возможность закрепить фискальную политику в качестве одного из столпов устойчивого роста.

Взвешенная макро-фискальная политика, основанная на дисциплинированных расходах, эффективной мобилизации доходов и прозрачном управлении, позволит государству финансировать приоритетные направления развития, не подрывая стабильность. При последовательной реализации этих мер Кыргызстан сможет достичь целей стратегии 2030 года — построения устойчивой, инклюзивной и конкурентоспособной экономики.

### **Основные положения диссертации, выносимые на защиту**

#### **1. Повышение эффективности государственных инвестиций**

Фискальная политика должна отдавать приоритет высококачественным инвестициям, стимулирующим экономический рост. Государственные

средства должны направляться на инфраструктурные проекты с выраженным экономическим мультипликатором — такие как транспортные коридоры, энергетическая инфраструктура, ирригация и цифровая связность, — которые способны сократить региональные различия и укрепить основы промышленной и сельскохозяйственной конкурентоспособности. Для обеспечения эффективности все крупные инвестиционные проекты должны проходить строгий анализ выгод и затрат, а также реализовываться через прозрачные механизмы государственных закупок и мониторинга. Правительству следует расширять использование государственно-частного партнёрства (ГЧП), где это возможно, привлекая частный капитал и экспертизу при сохранении фискальной дисциплины.

## 2. Усиление мобилизации внутренних доходов

Устойчивый фискальный путь требует расширения доходной базы и улучшения налогового администрирования. Правительство должно стремиться к расширению налогообложения при сохранении справедливости посредством:

- сокращения неэффективных налоговых льгот и преференциальных режимов;
- повышения собираемости НДС и таможенных поступлений с использованием цифровых систем;
- стимулирования формализации неформального сектора.

Эти меры позволят увеличить недолговые источники финансирования государственных инвестиций в соответствии с целями 2030 года. Более прогрессивная налоговая структура также будет способствовать социальной справедливости, не подавляя частную инициативу.

## 3. Поддержание устойчивости долга и фискальной благоразумности

С учётом целевого ориентира Национальной стратегии развития — удержания государственного долга ниже 60% ВВП — заимствования должны быть строго ограничены проектами, обеспечивающими ощутимую экономическую отдачу. Министерству финансов следует расширить использование среднесрочной стратегии управления государственным долгом, чтобы новые заимствования оставались устойчивыми, а долговой портфель был устойчив к валютным и процентным рискам. Фискальная политика также должна поддерживать умеренные дефициты бюджета, делая упор на стабильность, а не на экспансию, чтобы сохранять макроэкономическую уверенность и привлекать инвестиции.

#### 4. Формирование антициклических фискальных буферов

Волатильность внешних условий — в частности, денежных переводов, цен на сырьевые товары и обменных курсов — требует антициклического подхода к управлению фискальной политикой.

В периоды экономического роста избыточные доходы должны аккумулироваться в стабилизационных или суверенных фондах, что позволит правительству смягчать последствия экономических спадов. Такая структура предотвратит резкие фискальные корректировки и позволит сохранить приоритетные расходы (на образование, здравоохранение, инфраструктуру) даже во время экономических сокращений.

#### 5. Поддержка «зелёного» и цифрового перехода

В соответствии с акцентом Национальной стратегии развития – 2030 на устойчивости и модернизации, фискальная политика должна стимулировать «зелёный» переход посредством целевых стимулов:

- введения экологического налогообложения (углеродное ценообразование, сборы за загрязнение) с направлением доходов на

- развитие возобновляемой энергетики и повышение энергоэффективности;
- предоставления фискальных стимулов для внедрения чистых технологий и ресурсосберегающего сельского хозяйства;
  - приоритизации инвестиций в цифровую инфраструктуру и электронное управление для повышения фискальной прозрачности и эффективности государственного администрирования.

Такой подход позволит Кыргызской Республике стать региональным лидером в области экологически ответственного развития.

#### 6. Совершенствование фискального управления и прозрачности

Фискальная ответственность неразрывно связана с прозрачностью. Усиление среднесрочных бюджетных основ (ОНФП) и их увязка с показателями эффективности, предусмотренными НСР–2030, поможет согласовать бюджетную политику с долгосрочными стратегическими целями. Регулярное опубликование фискальных прогнозов, статистики государственного долга и оценок реализации проектов будет укреплять общественное доверие и повышать уверенность инвесторов.

Цифровизация системы управления государственными финансами — включая бюджетирование, государственные закупки и мониторинг расходов — должна быть ускорена для минимизации потерь и повышения эффективности предоставления государственных услуг.

#### **Личный вклад соискателя**

Соискатель провёл углублённый анализ бюджетной системы Кыргызской Республики в исторической перспективе, выявив ключевые тенденции, перспективы развития и закономерности прошлых периодов.

Было выполнено самостоятельное исследование с использованием статистических данных, отчётов казначейства и нормативно-правовых документов для оценки динамики и структуры бюджетных доходов и расходов. Соискателем были предложены стратегические рекомендации по совершенствованию фискальной системы, оптимизации политики управления государственными финансами и устранению существующих проблем. Кроме того, результаты исследования были представлены на научно-практической конференции, что внесло вклад в академическую дискуссию по вопросам регионального экономического и торгового развития.

### **Апробация результатов исследования**

Основные выводы и ключевые положения диссертации были представлены на научно-практической конференции под названием «Интеллектуальные информационные системы и технологии», которая состоялась в городе Астана, Республика Казахстан, в 2023 году.

**Наиболее значимые результаты исследования** отражены в трёх статьях, опубликованных в журналах, индексируемых в международной научной базе данных Scopus.

Ниже представлены все публикации автора:

| #  | Название                                                                                                                   | Источник                                                                                     | Линк                                                                                                | Со-авторы                                                         |
|----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
| 1. | Factor Assessment of the Mortality in Kyrgyzstan through Data Analysis<br>Factor Assessment of the Mortality in Kyrgyzstan | 2023 International Conference on Smart Information Systems and technologies (4-6 May, 2023), | DOI: <a href="https://doi.org/10.1109/SIST58284.2023.10223570">10.1109/SIST58284.2 023.10223570</a> | Mukambaeva I., Mukambaev N., Kibets E., Lailieva E., Mikhailin S. |

|    |                                                                                                  |                                                                                                                   |                                                                                                                             |                                                                          |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|
|    | through Data Analysis                                                                            | Astana, RK2023 International Conference on Smart Information Systems and technologies (4-6 May, 2023), Astana, RK |                                                                                                                             |                                                                          |
| 2. | Influence of The State Investment Budget on The Kyrgyz Agricultural Sector Through Data Analysis | 2024 International Conference on Smart Information Systems and technologies (15-17 May, 2024), Astana, RK         | <a href="https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10629277">https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10629277</a> | Mukambaeva I., Sayak-baeva A., Akylbekova N., Mukambaev N., Ermekova A.. |
| 3. | Большие данные в исследовании разрыва в доходах между городским и сельским населением.           | Вестник КНУ, выпуск в декабре 2025г.                                                                              |                                                                                                                             | Ли ШэнБо, Хуан Вэнья, Чжу Мэй, Мукамбаева Ирина                          |
| 4. | Kyrgyz Republic: Fiscal Risks from State-owned Enterprises                                       | Kyrgyz Republic: Selected Issues (June 4, 2025, IMF)                                                              | DOI:<br><a href="https://doi.org/10.5089/9798229014045.018">https://doi.org/10.5089/9798229014045.018</a>                   | Manuilova, Natalie; Nguyen, D.M. Ahn; Shambetova, Erkeaim                |
| 5. | Governance Challenges in the Kyrgyz Republic                                                     | Kyrgyz Republic: Selected Issues (February                                                                        | DOI:<br><a href="https://doi.org/10.5089/9798400232725.002">https://doi.org/10.5089/9798400232725.002</a>                   | Erkeaim Shambetova; Jean van Houtte                                      |

|    |                                                                        |                                                                     |  |                                                                                                   |
|----|------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|--|---------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |                                                                        | 2023, IMF country Report No. 23/92)                                 |  |                                                                                                   |
| 6. | Exploring non-traditional debt instruments for sustainable development | Certificate of submission to the Scopus database (November 6, 2025) |  | Anvar Khadzhiakhunov, Erkeaim Shambetova, Nelli Akylbekova, Sonunbubu Sayakova, Elmira Dzhaparova |

### **Структура диссертационной работы**

- Диссертационная работа включает введение, три главы и заключение.
- Список литературы содержит 138 источников научных публикаций.

Общий объём диссертационной работы составляет 143 страницы, из которых основной текст занимает 130 страниц. В работе представлено 9 таблиц и 10 графиков, отражающих результаты моделирования, а также исторический и сравнительный анализ.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ  
МИНИСТРЛИГИ

ЖУСУП БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Докторантура мектеби  
Экономика программасы

Иш

УДК 130+330+364.6

**Эркеим Шамбетова**

**темасы: «Кыргыз Республикасынын мисалында фискалдык  
туруктуулуктун маселелери»**

Абстракт философия докторлугун алуу үчүн (PhD)

Илимий жетекчи:

Мукамбаева Ирина Борисовна

экономика илимдеринин доктору, доцент

Чет элдик илимий жетекчи:

Охотников Илья Викторович

экономика илимдеринин кандидаты, доцент

БИШКЕК – 2025

## **Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу**

Бул диссертация Кыргыз Республикасынын фискалдык туруктуулугун карап чыгат жана глобалдашуу менен постпандемиялык экономикалык өзгөрүүлөрдүн шарттарында мамлекеттик каржаларды туруктуу башкаруунун теориялык жана практикалык аспектилерин изилдейт. Иште өлкөнүн бюджеттик түзүмүнө мүнөздүү болгон алсыз жактар белгиленет, анын ичинде — жогорку социалдык чыгымдар, өнөкөт дефицит, тышкы карызга болгон олуттуу көз карандылык жана акча которуулар менен тышкы жардамга болгон көзкарандылык. Изилдөө узак мөөнөттүү макроэкономикалык туруктуулукту жана каржылык туруктуулукту чыңдоо максатында карыз жана дефициттин жогорку чегин белгилөөгө негизделген ылайыкташтырылган фискалдык эрежелер системасын киргизүүнү сунуштайт. Бул иш фискалдык теориянын өнүгүшүнө институционалдык жана системалуу ыкмаларды интеграциялоо аркылуу салым кошот жана Кыргыз Республикасындагы фискалдык саясатты реформалоо боюнча практикалык сунуштарды берет.

Глобалдашуу улуттук экономикаларды терең интеграциялады, аларды тышкы шокторго көбүрөөк дуушар кылып, мамлекеттик каржаларды башкарууну татаалдаштырды. Кыргыз Республикасы сыяктуу чакан жана ачык экономикалар үчүн фискалдык туруктуулукту сактоо макроэкономикалык туруктуулукту жана социалдык-экономикалык өнүгүүнү камсыз кылуунун чечүүчү фактору болуп саналат. Бул диссертация глобалдык экономикалык туруксуздук шарттарында фискалдык туруктуулукту жогорулатуу боюнча теориялык жана колдонмо сунуштарды иштеп чыгуу аркылуу ушул маселени чечүүгө багытталган. Адатта өкмөттөрдүн максаты — туруктуу экономикалык өсүштү камсыз кылуу жана узак мөөнөттүү жакырчылыкты кыскартуу болуп саналат. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, тең салмактуу фискалдык абал макроэкономикалык туруктуулукка жетишүүнүн негизги шарты болуп

саналат, ал эми макроэкономикалык туруктуулук өз кезегинде узак мөөнөттүү өсүштүн жана жакырчылыктын азайышынын эң маанилүү фактору катары барган сайын таанылып келет. Сапаттуу фискалдык жөнгө салуу ички үнөмдөөлөрдү мобилизациялоого, ресурстарды бөлүштүрүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга жана өнүгүү максаттарына жетүүгө да өбөлгө түзөт.

**Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар жана негизги изилдөө долбоорлору менен байланышы.**

Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки Улуттук өнүгүү стратегиясы туруктуу, инклюзивдүү жана регионалдык жактан тең салмактуу экономикалык өсүшкө жетүү боюнча амбициялуу көз карашты аныктайт. Стратегия жылына орто эсеп менен 8 пайыздык ИДП өсүшүн, жан башына ИДПнын олуттуу жогорулашын жана индустриализация, санариптештирүү жана «жашыл экономика» аркылуу структуралык трансформацияны максат кылат.

Бул максаттар макроэкономикалык туруктуулукту жана мамлекеттик карыздын туруктуулугун сактоо менен бирге өндүрүмдүү инвестицияларды колдогон фискалдык саясаттын алкагын талап кылат.

Бул көз карашты ишке ашыруу үчүн фискалдык саясат киреше жана чыгаша башкаруунун кыска мөөнөттүү режиминен стратегиялык, узак мөөнөттүү жана натыйжага багытталган ыкмага өтүшү зарыл. Бул эмгекте мамлекеттик каржаларды Улуттук өнүгүү стратегиясынын – 2030 максаттарына шайкеш келтирүүгө көмөктөшө турган акылга сыярлык макро-фискалдык башкаруунун негизги багыттары баяндалган.

**Изилдөөнүн максаты**

Бул изилдөөнүн максаты — экономикалык глобалдашуу шарттарында бюджеттик туруктуулукту камсыз кылуу боюнча теориялык, методологиялык жана колдонмо сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

### **Изилдөөнүн милдеттери**

Белгиленген максатка жетүү үчүн диссертацияда төмөнкү милдеттер аныкталган:

- бюджеттик туруктуулук түшүнүгүнүн теориялык негиздерин жана ыкмаларынын эволюциясын талдоо;
- глобалдашуу шарттарында бюджеттик туруктуулукка таасир этүүчү факторлорду аныктоо;
- Кыргыз Республикасындагы бюджеттик туруктуулуктун учурдагы абалын баалоо;
- бюджеттик туруктуулукту мониторинг жүргүзүү жана баалоо боюнча методологиялык ыкмаларды иштеп чыгуу;
- глобалдык экономикалык чакырыктарды эске алуу менен фискалдык саясатты өркүндөтүү боюнча сунуштарды түзүү.

**Изилдөөнүн объектиси:** изилдөөнүн объектиси болуп глобалдашып жаткан экономика шарттарында мамлекеттик бюджетти түзүү жана аткаруу процесстери саналат.

**Изилдөөнүн предмети:** изилдөөнүн предмети болуп улуттук деңгээлде бюджеттик системанын туруктуулугун камсыз кылуу процессинде пайда болгон экономикалык мамилелер эсептелет.

### **Диссертациянын илимий жаңычылдыгы**

Диссертациянын илимий жаңычылдыгы төмөнкүлөрдөн турат: «бюджеттик туруктуулук» түшүнүгү системалык жана институционалдык ыкмалардын негизинде такталды:

- глобалдашуу шарттарында бюджеттик туруктуулуктун ички жана тышкы детерминанттары аныкталып, системалаштырылды;
- макроэкономикалык жана институционалдык көрсөткүчтөрдүн негизинде бюджеттик туруктуулукту баалоо модели иштелип чыкты;
- негизги бюджеттик параметрлердин жана кызматкерлердин эмгек акысына байланыштуу негизги тенденциялардын региондор аралык жакындашуусу (конвергенциясы) аныкталды;
- фискалдык системаны турукташтырууга өбөлгө түзгөн адаптивдүү бюджеттик саясаттын куралдары сунушталды.

### **Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси**

Изилдөөнүн практикалык мааниси — сунушталган сунуштарды мамлекеттик органдар тарабынан туруксуз тышкы чөйрөдө бюджеттик системанын туруктуулугун жогорулатуу үчүн колдонуу мүмкүнчүлүгүндө турат. Диссертацияда белгиленгендей, Кыргыз Республикасында фискалдык туруктуулукка структуралык дефициттер, тышкы каржылоого жогорку көз карандылык жана мамлекеттик үлүшү бар ишканаларга байланышкан фискалдык тобокелдиктер олуттуу коркунуч жаратат. Институционалдык реформалар менен коштолгон ылайыкташтырылган фискалдык эрежелерди орнотуу — макроэкономикалык туруктуулукту жана туруктуу өнүгүүнү камсыздоонун натыйжалуу жолу болуп саналат. Мамлекеттик саясат иштеп чыгуучулар өнүгүү артыкчылыктарын сактоо менен бирге карызды этияттык менен башкарууну айкалыштырып, барган сайын өз ара байланышкан глобалдык экономиканын белгисиз шарттарында ийгиликтүү багыт алышы зарыл.

### **Алынган жыйынтыктардын экономикалык мааниси**

Фискалдык туруктуулук – бул өкмөттүн ашыкча карыз топтобостон же олуттуу фискалдык жөнгө салууларды жүргүзбөстөн, өзүнүн чыгаша милдеттенмелерин аткаруу жөндөмдүүлүгү катары аныкталат (Эл аралык Валюта Фонду, 2021). Бул диссертацияда фискалдык туруктуулуктун табияты боюнча эки негизги экономикалык агымдын – Кейнсиандык (экономикалык циклдерге каршы фискалдык кийлигишүүнү колдогон) жана неоклассикалык (тең салмактуу бюджет жана карызды көзөмөлдөө зарылдыгын баса белгилеген) – көз караштары синтезделген. Фискалдык туруктуулукту сактоо үчүн бюджеттик дефицит жана мамлекеттик карыз деңгээлдери эл аралык таанылган чектерде болушу керек, мисалы Маастрихт критерийлерине ылайык (дефицит  $\leq$  ИДПнын 3%; карыз  $\leq$  ИДПнын 60%).

Иштин экономикалык мааниси бюджеттик саясаттын натыйжалуулугун жогорулатууда, бюджеттик дефицит жана мамлекеттик карыз тобокелдиктерин азайтууда, ошондой эле узак мөөнөттүү макроэкономикалык туруктуулукту камсыздоонун шарттарын түзүүдө көрүнөт.

#### 1. Кыргыз Республикасынын экономикалык түзүмү жана киреше базасы

Кыргызстандын экономикасы негизинен айыл чарбасына, акча которууларга (ИДПнын болжол менен 30 пайызы) жана тоо-кен тармагына, өзгөчө алтын өндүрүшүнө олуттуу түрдө таянат. Салык кирешелери орто эсеп менен ИДПнын 20 пайызынын деңгээлинде туруктуу бойдон калууда, бирок бул көрсөткүч аймактык кесиптештерге салыштырмалуу салыштырмалуу төмөн салык ставкаларынын (мисалы, кошумча нарк салыгы – 12%) эсебинен жетишилүүдө. Салык системасы бөлүнүп-жарылган мүнөзгө ээ: анда эркин экономикалык зоналар, Жогорку технологиялар паркы жана криптовалюталык майнинг боюнча атайын салык режимдери сыяктуу көп сандаган преференциялар бар,

бул кирешелердин жыйноо натыйжалуулугун төмөндөтөт (Дүйнөлүк Банк, 2022).

## 2. Чыгаша структурасы жана негизги чакырыктар

Улуттук бюджеттин болжол менен 40–50 пайызы социалдык чыгашаларга жумшалат, бул өкмөттүн жарандардын жыргалчылыгына берилгендигин көрсөтөт, бирок ошол эле учурда бюджеттик ийкемдүүлүктү чектейт. Мамлекеттик башкаруу жана коргонуу тармактарынын үлүшү 15–20 пайызды түзөт, ал эми инфраструктурага инвестициялар 10–15 пайыздын тегерегинде болот. Туруктуу бюджеттик дефициттер тышкы карыз алуу зарылдыгын шарттап, узак мөөнөттүү фискалдык тобокелдиктерди күчөтүүдө.

Эмпирикалык талдоо көрсөткөндөй, айрым стратегиялык фискалдык чыгашалар – мисалы, айлана-чөйрөнү коргоого байланышкан чыгымдар – келечекте бюджетке түшкөн басымды азайта алат. Муканбаева жана башкалар (2024) тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөдө экологиялык чыгымдар менен өлүм-житим көрсөткүчтөрүнүн ортосунда терс корреляция аныкталган, бул айлана-чөйрөгө инвестиция салуунун узак мөөнөттүү социалдык натыйжалуулугун тастыктайт.

## 3. Мамлекеттик карыздын динамикасы жана фискалдык алсыздыктар

2024-жылдагы абал боюнча, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик карызы ички дүң өнүмдүн (ИДП) болжол менен 37,6 пайызын түзөт — бул көрсөткүч эл аралык критикалык чектерден төмөн, бирок карыздын олуттуу бөлүгү чет өлкө валютасында номинациялангандыктан, өлкө валюта курсунун тобокелдиктерине дуушар. 2025-жылдан баштап тышкы карызды тейлөө боюнча төлөмдөрдүн эң жогорку деңгээли күтүлүүдө — жылына 415 миллион АКШ долларына чейин жетиши мүмкүн. Бул жагдай карыз алуу саясатында өзгөчө этият мамилени талап кылат.

Мамлекеттик ишканалар кошумча шарттуу милдеттенмелерди жаратат. 28 ири мамлекеттик ишкананын жалпы милдеттенмелери ИДПнын болжол менен 25 пайызын түзөт, алардын ичинен өзгөчө тынчсыздануу жараткан тармак — энергетика, себеби бул сектордо өнөкөт операциялык чыгымдар жана активдерге карата карыздын жогорку деңгээли байкалууда (ГАУГИ, 2024).

4. Фискалдык туруктуулукка жетишүүнүн каражаты катары сунушталган фискалдык эрежелер

Эрежелерге негизделген фискалдык система өкмөт тарабынан пландаштырылган бюджеттик консолидация стратегиясын колдоого жана программалык чектен тышкары фискалдык тартипти бекемдөөгө жардам берет. Сандык фискалдык эрежелерди киргизүү жана аларды иш жүзүндө колдонуу бюджеттик жөнгө салуунун натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет. Бул изилдөөдө сунушталган фискалдык эрежелер мамлекеттик карыздын жогорку чегин ИДПнын 60–65 пайызы деңгээлинде белгилөөгө негизделген. Операциялык максат катары бюджеттик дефициттин чеги ИДПнын 3 пайызы деңгээлинде аныкталат. Иште сунушталган эрежелердин түзүмү маалымат чектөөлөрүн эске алуу менен белгилүү бир ыйкемдүүлүктү камсыз кылат. Сунушталган фискалдык эрежелер системасын ишке ашыруу үчүн Бюджеттик кодекске өзгөртүүлөрдү киргизүү, ошондой эле жаңы институционалдык механизмдерди жана административдик жол-жоболорду киргизүү зарыл болот.

**Изилдөөнүн улуттук өнүгүү стратегиялык документи менен байланышы**

Кыргыз Республикасы өзүнүн экономикалык өнүгүшүнүн чечүүчү этабында турат. Региондор аралык акырындык менен жакындашуунун (конвергенциянын) далилдери жана 2030-жылга чейинки Улуттук өнүгүү

стратегиясынын жаңылануу күн тартиби фискалдык саясатты туруктуу өсүштүн негизги түркүктөрүнүн бири катары бекемдөө мүмкүнчүлүгүн жаратат.

Дисциплиналанган чыгашаларга, кирешелерди натыйжалуу мобилизациялоого жана ачык башкарууга негизделген акылга сыярлык макро-фискалдык саясат мамлекетке өнүгүүнүн артыкчылыктуу багыттарын каржылоого, туруктуулукту сактоо менен бирге мүмкүндүк берет. Бул чараларды ырааттуу ишке ашыруу аркылуу Кыргызстан 2030-жылга карата туруктуу, инклюзивдүү жана атаандаштыкка жөндөмдүү экономика куруу максатына жетише алат.

### **Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору**

#### **1. Мамлекеттик инвестициялардын натыйжалуулугун жогорулатуу**

Фискалдык саясат экономикалык өсүштү стимулдаштырган жогорку сапаттагы инвестицияларга артыкчылык бериши керек. Мамлекеттик ресурстар экономикалык мультипликатору жогору болгон инфраструктуралык долбоорлорго — мисалы, транспорттук коридорлорго, энергетикалык инфраструктурага, ирригацияга жана санариптик байланыш долбоорлоруна — багытталышы зарыл. Бул долбоорлор региондор аралык айырмачылыктарды кыскартууга жана өнөр жай менен айыл чарбасынын атаандаштык негиздерин чыңдоого өбөлгө түзөт. Натыйжалуулукту камсыз кылуу үчүн бардык ири инвестициялык долбоорлор чыгым-пайда анализинен өтүшү керек жана мамлекеттик сатып алуулар менен мониторингдин ачык механизмдери аркылуу ишке ашырылышы зарыл. Өкмөт мамлекеттик-өнөктөштүк (ГЧП) моделин кеңейтүүгө тийиш, мында жеке капитал жана тажрыйба тартылып, ошол эле учурда фискалдык тартип сакталууга тийиш.

#### **2. Ички кирешелерди мобилизациялоону күчөтүү**

Узак мөөнөттүү фискалдык туруктуулук киреше базасын кеңейтүүнү жана салыктык башкарууну жакшыртууну талап кылат. Өкмөт адилеттүүлүктү сактоо менен салык базасын кеңейтүүгө умтулушу керек, бул үчүн:

- натыйжасыз салыктык жеңилдиктерди жана преференциялык режимдерди кыскартуу;
- кошумча нарк салыгы (КНС) жана бажы жыйымдарынын чогулушун санариптик системалар аркылуу жакшыртуу;
- бейрасмий секторду формалдаштырууну стимулдаштыруу.

Бул чаралар 2030-жылга чейинки максаттарга ылайык мамлекеттик инвестицияларды каржылоо үчүн карызсыз булактарды көбөйтүүгө мүмкүндүк берет. Мындан тышкары, прогрессивдүү салык структурасы социалдык адилеттүүлүккө салым кошуп, жеке демилгени басынтпай сактап калат.

3. Карыздын туруктуулугун жана фискалдык этияттуулукту камсыз кылуу

Улуттук өнүгүү стратегиясында белгиленген мамлекеттик карызды ИДПнын 60 пайызынан төмөн деңгээлде сактоо максатын эске алуу менен, карыз алуу жогорку экономикалык кайтарымы бар долбоорлор менен чектелүүгө тийиш.

Каржы министрлиги мамлекеттик карызды башкаруунун орто мөөнөттүү стратегияларын кеңири колдонууга тийиш, бул жаңы заёмдордун туруктуулугун камсыздап, карыз портфелинин валюта жана пайыздык тобокелдиктерге туруктуулугун арттырат. Фискалдык саясат ошондой эле орточо деңгээлдеги бюджеттик дефицитти сактап, экспансия эмес, туруктуулукка багытталган саясатты жүргүзүшү керек — бул

макроэкономикалык ишенимди сактап, инвестицияларды тартууга өбөлгө түзөт.

#### 4. Антицикликалык фискалдык буферлерди түзүү

Сырткы шарттардын — айрыкча акча которуулардын, чийки зат бааларынын жана валюта курсунун — туруксуздугу фискалдык башкарууда антицикликалык ыкманы талап кылат.

Экономикалык өсүш мезгилинде ашыкча кирешелер туруктуулук жана улуттук фонддорго (мисалы, стабилизациялык же суверендүү фонддорго) топтоло тургандай механизм түзүлүшү керек. Мындай ыкма экономика төмөндөп жаткан мезгилдерде фискалдык шокторду жумшартууга жана билим берүү, саламаттык сактоо, инфраструктура сыяктуу артыкчылыктуу чыгашаларды сактап калууга шарт түзөт.

#### 5. «Жашыл» жана санариптик өтүүнү колдоо

2030-жылга чейинки Улуттук өнүгүү стратегиясынын туруктуулук жана модернизация багыттарына ылайык, фискалдык саясат «жашыл» өтүүнү колдогон максаттуу стимулдар аркылуу жүргүзүлүшү керек:

- экологиялык салыктарды киргизүү (мисалы, көмүртекке баа коюу, булгануу үчүн төлөмдөр) жана түшкөн кирешелерди кайра жаралуучу энергия жана энергия үнөмдөө программаларына багыттоо;
- таза технологияларды жана ресурстарды үнөмдүү айыл чарбасын өнүктүрүүгө фискалдык стимулдар берүү;
- фискалдык ачыктыкты жана мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун жакшыртуу максатында санариптик инфраструктурага жана электрондук башкарууга артыкчылык берүү.

Мындай ыкма Кыргыз Республикасына экологиялык жактан жоопкерчиликти өнүгүүнүн аймактык лидери болууга мүмкүндүк берет.

#### 6. Фискалдык башкарууну жана ачыктыкты өркүндөтүү

Фискалдык жоопкерчилик — бул ачыктыктан ажырагыс түшүнүк. Орто мөөнөттүү фискалдык негиздерди (ОМФН) бекемдөө жана аларды НӨС–2030 (Улуттук өнүгүү стратегиясы – 2030) алкагында белгиленген натыйжалуулук көрсөткүчтөрү менен байланыштыруу бюджеттик саясатты узак мөөнөттүү стратегиялык максаттар менен шайкеш келтирүүгө жардам берет. Фискалдык божомолдордун, мамлекеттик карыз боюнча статистиканын жана долбоорлорду ишке ашыруунун баалоо жыйынтыктарынын үзгүлтүксүз жарыялануусу коомчулуктун ишенимин бекемдеп, инвесторлордун ишенимин арттырат.

Мамлекеттик каржаларды башкаруу системасын санариптештирүү — анын ичинде бюджет түзүү, мамлекеттик сатып алуулар жана чыгашаларды мониторинг жүргүзүү — жоготууларды азайтуу жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн тездетилиши керек.

#### **Соискочунун жеке салымы**

Соискочу Кыргыз Республикасынын бюджеттик системасын тарыхый перспективада терең талдоодон өткөрүп, негизги тенденцияларды, өнүгүүнүн келечегин жана мурдагы мезгилдердеги мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктады. Статистикалык маалыматтардын, казыналыктын отчетторунун жана нормативдик-укуктук актылардын негизинде бюджеттик кирешелер менен чыгашалардын түзүлүшүн жана динамикасын баалоо боюнча өз алдынча изилдөө жүргүзүлгөн. Соискочу фискалдык системаны өркүндөтүү, мамлекеттик каржаларды башкаруу саясатын оптималдаштыруу жана учурдагы көйгөйлөрдү жоюу боюнча стратегиялык сунуштарды иштеп

чыккан. Мындан тышкары, изилдөөнүн жыйынтыктары илимий-практикалык конференцияда сунушталып, региондук экономикалык жана соода өнүгүүсү боюнча академиялык талкууга салым кошкон.

### **Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо**

Диссертациянын негизги жыйынтыктары жана маанилүү жоболору 2023-жылы Казакстан Республикасынын Астана шаарында өткөн илимий-практикалык конференцияда — «Интеллектуалдык маалыматтык системалар жана технологиялар» деген аталышта — сунушталган.

**Изилдөөнүн эң маанилүү** натыйжалары эл аралык Scopus илимий маалымат базасында индекстелген журналдарда жарыяланган үч макалада чагылдырылган.

Автордун бардык басылмалардын толук тизмеси төмөндө көрсөтүлгөн:

| #  | Макаланын аталышы                                                                                                                                | Журнал                                                                                                                                                                | Веб шилтеме                                                                                         | Бирге авторлор                                                   |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|
| 1. | Factor Assessment of the Mortality in Kyrgyzstan through Data Analysis<br>Factor Assessment of the Mortality in Kyrgyzstan through Data Analysis | 2023 International Conference on Smart Information Systems and technologies (4-6 May, 2023), Astana, RK2023 International Conference on Smart Information Systems and | DOI: <a href="https://doi.org/10.1109/SIST58284.2023.10223570">10.1109/SIST58284.2 023.10223570</a> | Mukambaeva I., Mukambaev N., Kibets E., Lailieva E., Mikhalin S. |

|    |                                                                                                  |                                                                                                           |                                                                                                                             |                                                                          |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|
|    |                                                                                                  | technologies (4-6 May, 2023), Astana, RK                                                                  |                                                                                                                             |                                                                          |
| 2. | Influence of The State Investment Budget on The Kyrgyz Agricultural Sector Through Data Analysis | 2024 International Conference on Smart Information Systems and technologies (15-17 May, 2024), Astana, RK | <a href="https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10629277">https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10629277</a> | Mukambaeva I., Sayak-baeva A., Akylbekova N., Mukambaev N., Ermekova A.. |
| 3. | Большие данные в исследовании разрыва в доходах между городским и сельским населением.           | Вестник КНУ, выпуск в декабре 2025г.                                                                      |                                                                                                                             | Ли ШэнБо, Хуан Вэнья, Чжу Мэй, Мукамбаева Ирина                          |
| 4. | Kyrgyz Republic: Fiscal Risks from State-owned Enterprises                                       | Kyrgyz Republic: Selected Issues (June 4, 2025, IMF)                                                      | DOI:<br><a href="https://doi.org/10.5089/9798229014045.018">https://doi.org/10.5089/9798229014045.018</a>                   | Manuilova, Natalie; Nguyen, D.M. Ahn; Shambetova, Erkeaim                |
| 5. | Governance Challenges in the Kyrgyz Republic                                                     | Kyrgyz Republic: Selected Issues (February 2023, IMF country Report No. 23/92)                            | DOI:<br><a href="https://doi.org/10.5089/9798400232725.002">https://doi.org/10.5089/9798400232725.002</a>                   | Erkeaim Shambetova; Jean van Houtte                                      |
| 6. | Exploring non-traditional debt instruments for sustainable development                           | Certificate of submission to the Scopus                                                                   |                                                                                                                             | Anvar Khadzhiakhunov, Erkeaim Shambetova, Nelli Akylbekova,              |

|  |  |                                   |  |                                                |
|--|--|-----------------------------------|--|------------------------------------------------|
|  |  | database<br>(November<br>6, 2025) |  | Sonunbubu<br>Sayakova,<br>Elmira<br>Dzhaparova |
|--|--|-----------------------------------|--|------------------------------------------------|

### **Диссертациялык иштин түзүмү**

- Диссертациялык иш киришүү, үч бөлүм жана жыйынтыкты камтыйт.
- Адабияттар тизмеси 138 илимий булакты өзүнө камтыйт.

Диссертациянын жалпы көлөмү 143 бет, анын ичинен негизги текст 130 бетти түзөт. Иштин курамында 9 таблица жана 10 диаграмма бар, алар моделдөө жыйынтыктарын, ошондой эле тарыхый жана салыштырма анализди чагылдырат.